

ראובן בכורי אתה

מים ראשונים: "ראובן בכורי אתה", כך נפתחת ברכת יעקב לשנים עשר בניו, בתחילת פרק מט של ספר בראשית, (לאחר שאת "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" כבר ברח יעקב בפרק הקודם). והברכה מסתיימת, בפסוק המסכם לאחר ברכת בנימין: "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו בך אתם". וכבר זכינו לדרוש בברכת [שמעון ולוי אחים](#), [ברכת אשר](#) וכן בברכת [יששכר חמור גרם](#). והנה הגיע תורו של ראובן הבכור. וה' הטוב יסייענו להשלים ברכת כל שבטי ישראל, איש איש כברכתו ואיש איש כמדרשו ופרשנו.

ראובן בכרי אתה לחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז: (בראשית מט ג).¹

בראשית רבה צח ב פרשת ויחי – גילוי וכיסוי הקץ

"ויקרא יעקב אל בניו ויאמר היאספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" ... רבותינו אומרים: בא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו. רבי יהודה בשם ר' אלעזר בר אבינא: שני בני אדם נגלה להם הקץ וחזר ונתכסה מהם, ואלו הם: יעקב ודניאל.² דניאל: "ואתה דניאל שתום את הדברים וחתום עד עת קץ" (דניאל יב ד). יעקב: "את אשר יקרא אתכם באחרית הימים: ראובן בכורי אתה" - מלמד שבא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו.³

בראשית רבה צח ד פרשת ויחי – לשבח או לגנאי?

"ראובן בכורי אתה" - רבי היה אומר בו דבר לשבח ור' יונתן היה אומר בו דבר לגנאי. רבי היה אומר בו דבר לשבח: אתה בכור ועשו בכור. "וילך עשו השדה לצוד ציד" (בראשית כז ה), אם מצא – מוטב, ואם לאו – להביא מן הגזילות ומן החמסים. ואתה: "וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה" (בראשית ל יד).⁴ "כוחי וראשית אוני" - אלו זקיפי המלחמה, "יתר שאת ויתר עז" – "ופני אריה פניהם" (דברי הימים א יב ט).⁵ ור' יונתן היה אומר בו דבר לגנאי: "ראובן בכורי אתה" - אתה בכור ואני בכור. אני בן פ"ד שנה לא ראיתי טיפת קרי, ואתה: "וילך וישכב את בלהה" (בראשית לה כב)! "כוחי וראשית אוני" – תחילת חילי ותחילת צערי.⁶ "יתר שאת ויתר עז" - הבכורה היתה שלך והכהונה היתה שלך והמלכות היתה שלך; ועכשיו שחטאת, ניתנה

¹ וההמשך בפסוק הבא: "פחז פמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת צויעי עלה" שהוא ודאי לגנאי ותוכחה. האם גם הפסוק הראשון הוא כזה והפתיחה: "ראובן בכורי אתה" איננה אישור הבכורה אלא פתיחה לתוכחה המשתמעת כבר מהמשך אותו פסוק במילים: "יתר שאת ויתר עז"? או שמא שני הפסוקים של ברכת ראובן מייצגים שני פנים שונים בגישת יעקב לבנו הבכור ו"ראובן בכורי אתה" היא הכרזה שאת הבכורה קשה לעקור, וזאת דווקא מפיו שלקח את הבכורה מאחיו!

² ובפרשת הבאה, צט ה, מוסיף מדרש רבה גם את יצחק: "וטעם זקנים יח - זה יצחק ויעקב. יצחק היה מחבב את עשו שהיה הקב"ה שונא אותו, ואמר לו: ועשה לי מטעמים (בראשית כז), ובקש לברכו ולגלות לו את הקץ. מה עשה הקב"ה? העביר טעמו הימנו ולא ידע אלא התחיל חרד שנאמר: ויחרד יצחק, וגו'. כיון שלא מצא מה לומר, אמר: גם ברוך יהיה".

³ ואולי נבואת אחרית הימים של בלעם, ראו דברינו [נבואת בלעם ועצתו](#). באשר ליעקב, ראו דברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב](#) שם הארכנו לדון ברעיון שיעקב ביקש לגלות לבניו את קץ הימים, ובמקום זה אמר להם קריאת שמע. כפי שהמדרש ממשיך שם ומסיים: "משל לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מיטתו. אמר להם: בואו ואגלה לכם מסטורין של מלך. תלה עיניו והביט במלך. אמר להם: הוי זהירין בכבודו של מלך". קריאת שמע היא כבודו של מלך. המעבר החד, אומר המדרש, מסוף פסוק א: "את אשר יקרא אתכם באחרית הימים", לתחילת פסוק ב הפותח בברכתו ותוכחתו של ראובן: "ראובן בכורי אתה", הוא הסמך לרעיון זה במקרא. ברכה, קורות העבר ואף תוכחה שגם היא בבחינת: "היזהרו בכבודו של מלך" - כן. קץ הימים - לא! ראו גם בראשית רבה פרשה צו: "כיון שניכנסו התחיל מקנתרן: ראובן בכורי אתה". אולי כיסוי הקץ מיעקב גרם לו להתחיל דבריו בקנתור (קנטור בעברית של ימינו) לראובן, לשמעון וללוי. עכ"פ, אם נחזור ליצחק שהוספנו בהערה הקודמת, נקבל את ההשוואה הבאה: יצחק מבקש לגלות את הקץ ובמקום זה שומע: "אנכי עשו בכורך", הוא מברך וגם חרד חרדה גדולה. יעקב מבקש לגלות את הקץ ובמקום זה משמיע: "ראובן בכורי אתה", הוא מברך אבל יחד עם תוכחה גדולה.

⁴ ראובן מביא רק דברים מהשדה שהם מההפקר ומקפיד לשמור על רכוש הזולת, בניגוד לעשו שכאשר לא מוצא ציד, גוזל וחומס. השוואה כאן היא אמנם על דרך ההנגדה, אבל עניין הדודאים איננו בהכרח תזכורת חיובית לראובן, שכן כבר בהם יש "בלבול יצועים" של ראובן שמתערב באמצעותם ביחסי יעקב עם נשותיו שאחת מהן, לאה, היא אמו של ראובן. ראו נושא זה בהמשך בראשית רבה בו אנו עומדים: "כי עלית - ר' אליעזר ור' יהושע שניהם אומרים: כי עלית - בודאי. ר' אלעזר המודעי אומר: כי עלית - היכן? בדודאים". ר' אלעזר המודעי הוא סניגורו הגדול של ראובן כפי שעוד נראה.

⁵ פסוקים אלה מיוחסים לבני ראובן (ובני גד) שיצאו חלוצים בראש המחנה בכיבוש ארץ ישראל כפי שהבטיחו למשה וקיימו ליהושע. הפסוק האחרון מדברי הימים א הוא על בני גד שהסתפחו אל מחנה דוד בעת שנרדף ע"י שאול.

⁶ און הוא גם צער. ראו איך רחל קוראת לבנה השני: "ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני". ראו התרגומים שם: "בר דווי", רש"י: "בן צערי", אבן עזרא: "בן אבל". עוד במקרא: "לא אכלתי באוני ממנו" (דברים כו יד), "קלחם אונים להם" (הושע ט ד) ועוד.

הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה. א"ר אחא: לא שלך היתה הבכורה, כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל: כל החרישות שחרשתי באמך, לא ברחל הייתי ראוי לחרשן? עכשיו חזרה הבכורה לבעליה.⁷ "פחז כמים אל תותר" ... רבי אליעזר אמר: פ"חז חטאת זנית, רבי יהושע אמר: פ"רקת עול, ח"ללת יצועי, זיע יצרך עליך ... אמרו: עד עכשיו אנו צריכין למודעי, בא ר' אליעזר המודעי ופירש זיעת ח"רדת פ"רח חטא מעל ראשך.⁸ א"ר פנחס: עשית כפוזים שנשתברו שוקיהן במים. "כמים", רבנן אמרי: אתה חטאת במים, יבא מְשׁוּי ממים ויקרבך: "יחי ראובן ואל ימות".⁹ "כמים" - מה מים ניתנים ממקום למקום כך הותרה לך.¹⁰

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויחי סימן יא – עוד שבח וגנאי

"ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו". ר' פנחס הכהן בר חמא ור' יהודה הלוי בר שלום אמרו: מהו האספו? היטהרו ... דבר אחר: האספו - היעשו אסופות אסופות ... כיון שנכנסו התחיל מקנתרן. "ראובן בכורי אתה" (בראשית מט ג). חד אמר לפגס וחד אמר לשבח. לפגס, אמר לו: ראובן בכורי אתה, אתה בכור ואני בכור, אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום: שמונים וארבע שנה לא ראה יעקב קרי, אני בכור ואתה בכור. "כחי וראשית אוני יתר שאת" - שלך היתה ראויה כהונה גדולה, ואין שאת אלא כהונה גדולה, שנאמר: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם" (ויקרא ט כב). "ויתר עז" - שלך היתה המלוכה ראויה, ואין עז אלא מלכות, שנאמר: "ויתן עוז למלכו" (שמואל א ב י). וחד אמר לשבח. ראובן בכורי אתה, נאה אתה לבכורה. אע"פ שחיללת, בקנאתו של אמו קינא. למה? כל ימים שהיתה רחל קיימת היתה מיטתו של יעקב אצלה. משמתה, נטל יעקב מיטתו ונתנה אצל בלהה. מה עשה ראובן? נטל קנאתו של אמו, עשה עצמו כאילו ישן באותה מיטה, כדי שיטול יעקב מיטתו אצל לאה. לפיכך הוא מקלסו ראובן בכורי אתה, כחי וראשית אוני, אתה הייתה טיפה ראשונה שיצתה ממני.¹¹

אונקלוס בראשית פרק מט פסוק ג – בכורה, כהונה ומלכות

ראובן בכורי את חילי וריש תוקפי לך הוה חזי למסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא.¹²

רשב"ם בראשית פרק מט פסוק ג – להפסד אם לא לגנאי

"כוחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז" - דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם. כוחי - חילי, ממוני, וגם אוני - ממוני הוא, כדכתיב: "אֶךְ עֲשֶׂתִּי מִצָּאֵתִי אֹן לִי" (הושע ב ט), "וְיָדִיו תִּשְׁבְּנָה אוֹנוֹ" (איוב כ י). כלומר בכורי אתה, ומתוך כך, חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך.

⁷ ר' אחא מגדיל לעשות ולא נותן לראובן שום "הנחות". הבכורה לא נלקחה מראובן בשל חטאיו, היא מעולם לא הייתה שייכת לו. אבל הקישור שהוא עושה של הבכורה עם האשה האהובה אינו להלכה, ראו על כך בהמשך דברינו כאן וכן בדברינו [אהובה ושנואה](#) בפרשת כי תצא. ומהו "חזרה הבכורה לבעליה", ניתנה ליוסף או חזרה לראובן?

⁸ כולם דורשים נוטריקון (ראשי תיבות) של פח"ז לגנאי (יש עוד במדרש שהשמטנו) ורק ר' אליעזר המודעי דורש בשבחו של ראובן.

⁹ הוא משה שנותן חיים לראובן בברכתו בפרשת וזאת הברכה. ועל כך נראה עוד בהמשך.
¹⁰ והוויכוח בין גישת המחמירים על ראובן ובין גישת המקילים נמשך שם במדרש: "רבי אליעזר המודעי אומר: אין עושין מקוה של יין ושל שמן אלא של מים. כך, עשית לך מקוה של מים וטהרת עצמך בו. אל תותר - ר' אליעזר ורבי יהושע שניהם אומרים: לא ויתרת (ייתרת) לך כלום. רבי אליעזר המודעי אומר: אל יהי לך ויתרון עוון שלך".

¹¹ הגישה הדואלית לראובן נמשכת גם במדרשים המאוחרים - יש הדורשים לגנאי ויש הדורשים לשבח. המחלוקת היא אולי בהבנת פשט הפסוק: "ראובן בכורי אתה" והיחס בין פסוק ג ופסוק ד. האם פסוק ד: "פחז כמים וכו' מנטרל את הקביעה של פסוק ג: "ראובן בכורי אתה", או שמא ההפך בדיוק. מי שאומר את פסוק ג: "ראובן בכורי אתה", יודע שיבוא הפסוק השני: "פחז כמים", יודע את מעשיו של ראובן (ראו ספרי להלן שיעקב חיכה עם תוכחתו זו כל השנים) ואע"פ כן קובע בבירור: "ראובן בכורי אתה". "קשה לפני הקב"ה לעקור את הבכורה ממקומו" (תנחומא (בובר) תולדות כג). התוכחה של פסוק ד היא תוכחה, אך הקביעה של פסוק ג: "ראובן בכורי אתה", במקומה עומדת. הדורשים לשבח יאמרו שיעקב ראה גם במעשיו החריגים של ראובן מעין המעשים שהוא עצמו עשה כאשר לא היסס להתערב ולפעול כשחשב שאביו טועה. זה שמע לאימו ורימה את אביו, וזה קינא לאימו והכריח את יעקב אביו לחזור אליה. והדורשים והחוקרים לנפש, יתמהו אם בברכת יעקב לראובן אין הוא נזכר במאורעותיו סביב הבכורה ובפרט בדבריו בעומדו לפני יצחק אביו: "אנכי עשו בכורך"! ראו דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשת תולדות.

¹² תרגום חופשי לתרגום: "ראובן בכורי אתה כוחי וראשית אוני, לך היה ראוי לקבל שלושה חלקים בכורה כהונה ומלכות". ניחא תרגום המיוחס ליהונתן שכידוע מוסיף ומאריך לעתים קרובות והוא מעין מדרש יותר מאשר תרגום (ראו ספרו של [אביגדור שניאן, תרגום ואגדה בו, מאגנס](#), האוניברסיטה העברית ירושלים, תש"ג), וגם כאן הוא מאריך בעקבות המדרשים ואומר (בתרגום חזרה לעברית): "ראובן בכורי אתה, ראש כח תשמישי וראשית מקרה הרהורי, ראוי היה לך בכורה וגדולת כהונה ומלכות ועל אשר חטאת בני נתנה הבכורה ליוסף ומלכות ליהודה וכהונה ללוי". אבל אונקלוס, שבד"כ מדייק ומתרגם את התורה מילה במילה ולא מכניס פרשנויות, מה ראה לדלג על החצי השני של הפסוק ולהמיר בדברי אגדה? ולמה רק את צד המחמירים (ר' יונתן)? אונקלוס הגר, אשר תרגם את התורה מפיהם ומכוחם של שני גדולי עולם: ר' אליעזר ור' יהושע, כמבואר בגמרא מגילה ג ע"א (ראו ההשוואה שם עם תרגום יונתן וכן בגמרא שם דף ט ע"א תרגום השבעים ליוונית ששינו מלשון המקרא במספר מקומות) - מה ראה לחרוג כאן משיטתו ולהכניס שינוי של ממש בטקסט של התורה? שוב ראינו שזו דרכו של אונקלוס בכל ברכת יעקב לבניו. ראו למשל ברכת יעקב ליהודה בפסוק יא, ברכת דן בפסוק יז, ברכת גד בפסוק יט, ברכת יוסף בפסוק כד ועוד. והנושא צריך עיון נוסף וממן הסתם נדון בספרי פרשן לרפאל פוזן.

אבל פחיזה ובהלה היה לך כמים הנשפכין, לכן: אל תותר - לא הבכורה ולא המלכות, "כי עלית משכבי אביך". וכן כתוב בדברי הימים: "ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתייחש לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף" (דברי הימים א ה א-ב).¹³

דברי הימים א פרק ה פסוקים א-ג – בכור או לא בכור?

ובני ראובן בכור ישראלי? הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתייחש לבכורה: כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: ס גני ראובן בכור ישראלי חנוך ופלוה חצרון וקרמי:¹⁴

כלי יקר בראשית פרק לז – כתונת הפסים כסמל לעברת הבכורה

"ועשה לו כתונת פסים". נראין הדברים אחר שכבר בלב ראובן יצועי אביו ניטלה ממנו הבכורה, ועכשיו מסרה ליוסף. ועל שם זה עשה לו כתונת פסים, לפי שהעבודה בבכורות והיה הבכור כהן לאל עליון. על כן עשה לכבוד ולתפארת. כתונת זה דומה לבגדי כהונה שהיה בהם כתונת תשבץ, ואולי שעל זה נאמר: כי בן זקונים הוא לו, כאילו היה הוא הזקן והבכור שבכל בניו. לכך נאמר לו, כי באמת לא היה הזקן שבכולם, ויורה על זה הכפל שאמרו: "המלוך תמלוך עלינו אם משל תמשול בנו", כי הבכור נוטל פי שנים בכל אשר ימצא ואך לו המלוכה, כמו שנאמר (בראשית מט ג) ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עוז היינו מלכות.¹⁵

ספרי דברים פסוק ב – שמא יתחבר עם עשו

"ראובן בכורי אתה", וכי אין אנו יודעים שראובן בכור? אלא מלמד שאמר לו: ראובן בני, אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו, כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי.¹⁶

בראשית רבתי פרשת וישלח – לא יוכל לבכר את בן האהבה

"כי תהיין לאיש" (דברים כא טו) - זה יעקב, שנאמר: "איש תם" (כה כז). "שתי נשים" - רחל ולאה. "האחת אהובה" - זו רחל. "והאחת שנואה" - זו לאה. "וילדו לו בנים" - שתיהן ילדו לו. ומה שהעמידה לאה העמידה רחל, לאה נביאים, רחל נביאים, לאה שופטים ורחל שופטים. "והיה הבן הבכור לשניאה" - זה ראובן. "והיה ביום הנחילו את בניו" (שם טז) - בשעה שעמד להיפטר מן העולם: "ויקרא יעקב אל בניו" (מט א). "את אשר יהיה לו" - אלו ברכות. "לא יוכל לבכר את בן האהובה" - זה יוסף שלא קראו בכור. "על פני בן השנואה הבכור"

¹³ הבאנו את פירוש רשב"ם כמייצג את רוב פרשני המקרא, אשר נוקטים כמעט כולם את הצד המחמיר עם ראובן: ראובן הוא הבכור (ראשית אוני) והוא היה מיועד לכהונה (יתר שאת) ולמלוכה (יתר עז). אבל חטא, פחז והפסיד את שלוש המתנות הטובות: הכהונה, המלוכה והבכורה. הכל כשיטת ר' אליעזר ור' יהושע במדרש, שכמעט בכל מקום בהלכה ובאגדה חולקים, וכאן חברו לדרוש את ברכת יעקב לראובן בכורו להפסד אם לא לגנאי: "לא ותרתי (ייתרת) לך כלום". גם פשטן מקרא כמו רשב"ם, הולך בדרך זו ולא מנסה לפרש "אל תותר" כמו שרש"ג ואבן עזרא מנסים. ראש לכולם הוא רש"י ואחריו כמעט כל הפרשנים: כלי יקר, רד"ק, ספורנו, חזקוני, רבינו בחיי ועוד, כולם דורשים בגנות ראובן ולא שואלים: אז איפה כאן הברכה? מקור הדברים הוא כאמור המדרשים, אבל במדרשים יש גישה דואלית לשבח ולגנאי! השערותיו היא שהפרשנים הושפעו מאד מאונקלוס שנקט עמדה חד-צדדית והכניס את הפסד שלוש המתנות לתוך הפסוק עצמו. ראו למשל פירוש כלי יקר ורד"ק שמביאים את אונקלוס במפורש. סוף דבר, כל פרשן בסגנונו המיוחד ולא נוכל להביא את כולם, אבל הרעיון – אחד ההוא ואין מי שיסנגר על ראובן ו"צריכים אנו למודע", למישהו שיגיד מילה טובה על ראובן.

¹⁴ חזרנו לפסוקים שרשב"ם מביא (ולא רק הוא) מספר דברי הימים. רשב"ם (או מי שערך את פירושו) מדגל על תחילת פסוק א: "ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור" ומתחיל בקטע: "ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו וכו'". ניחא. שהרי גם אם היה מביא את הפסוק במלואו, אפשר לומר שסופו מעיד על תחילתו. תחילתו מספרת שראובן הוא הבכור מלידה, ההיסטוריה, אבל אירע מה שאירע והבכורה נתנה לבני יוסף. אך מה נעשה עם פסוק ג: "בני ראובן בכור ישראלי"? ובין פסוק ב ו-ג יש סימן "ס" של סוף פרשה. פסוקים א-ב אומרים מה שאומרים, אבל פסוק ג שחוזר לסיפור דברי הימים ותולדות השבטים, חוזר וקורא לראובן: "בכור ישראל". חנוך ופלוה וחצרון וקרמי הם: "בני ראובן בכור ישראל". מה קורה ומה אנו קוראים כאן? שהכתובים עצמם אינם יכולים לגבש דעה החלטית? שראובן בסופו של דבר הוא הבכור מלידה, הבכור ההיסטורי? שבניו אינם צריכים לסבול מחטאי אביהם?

¹⁵ יעקב לא מחכה לברכתו בסוף ימיו על מנת להוכיח את ראובן. עוד בשיא חייו, בבקשו לשבת במנוחה, אחרי שחזר בשלום לארץ כנען ועוד טרם שקפץ עליו רוגזו של יוסף, כבר אז העביר את הבכורה ליוסף. ראובן בכור לאה חטא במעשה בלהה והבכורה עברה ליוסף בכור בניה של רחל. ולשם כך הלביש יעקב את יוסף עוד בחייו בכתונת הפסים היא סמל הבכורה ובגדי הכהונה. כתונת הפסים מחליפה את בגדי החמודות שעברו מדור לדור כבגדי הכהונה ושיעקב התחזה בהם כשהתייצב לפני יצחק אביו ואמר: "אנכי עשו בכור". ראו דברינו [כתונת הפסים](#) בפרשת וישב וכן [בגדי עשו החמודות](#) (הבגד של אדם הראשון) בפרשת תולדות.

¹⁶ במדרש בראשית רבה לעיל ראינו השוואה על דרך ההנגדה בין ראובן לעשו. ראובן מקפיד על הגזל ועשו לא. וכאן, אומר המדרש, שכל השנים פחד יעקב שבנו הבכור יתחבר לעשו וילמד ממעשיו. רק כאן, ערב מותו הוא מוצא את העוז לומר לו דברים כדורבנות. אבל אולי גם כאן לא היה צריך להחמיר עם ראובן. ראו דברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה: "... דורות הראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו ולא היה בכולן כברכתו של משה. נח בירך את בניו והיה בם מחלוקת ... יצחק בירך את יעקב, היה בה קטטה ... יעקב בירך את השבטים, היתה בהם קטטה, שהוכיח את ראובן, פחז כמים אל תותר". רק משה הוא שמקבל את ראובן בלב שלם ומברך אותו ואומר: "יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר".

- זה ראובן. "כי את הבכור בן השנואה יכיר" (דברים שם יז) - זה ראובן שהכירו והודיעו לכל שהוא בכור: "ראובן בכורי אתה" (מט ג) ... "כי הוא ראשית אוננו" - זה ראובן: "כוחי וראשית אונני" (מט ג). "לו משפט הבכורה" - שאין מיחסין בכל מקום לבכורה אלא לראובן. תדע לך שכן הוא שאף בשעת הקלקלה ייחסו לבכור, הדא הוא דכתיב: "בני לאה בכור יעקב ראובן" (בראשית לה כג).¹⁷

תולדות יצחק בראשית פרק מט – ראובן מציל את יוסף

ויש ספק בזה שאמר בסוף: "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו בירך אותם", ואם יפורשו אלו הפסוקים דראובן שמעון לוי כפשוטן, יקשה שלא בירך לאלו הג', ויותר נוטים לקללה מלברכה.¹⁸ ולזה צריך שנפרש אותם בדרך ברכה, אמר: "ראובן בכורי אתה", לא אמר בכורי היית. לומר, שאף על פי שחטא עדין אתה בכורי, שגם בשעת החטא מנאו ראשון, שנאמר: "וישכב את בלהה פלגש אביו ויהיו בני יעקב שני עשר", ואמר בסמוך "בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי". ולזה אמר: עדין בכורי אתה להתחלת המספר, ויש לך יתרון סבלנות כמו שאמרו בגמרא [עי' ברכות ז ב], וישמע ראובן ויצילהו מידם. אמרה לאה: ראו מה בין בני לבן חמי,¹⁹ דאילו בן חמי אף על גב דמדעתיה זבניה לבכרותא: "וישטום עשו את יעקב", ואילו בני, אף על גב דעל כרחיה שקליה יוסף לבכרותא מיניה דכתיב: "ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף", כתיב: "וישמע ראובן ויצילהו מידם".²⁰

שמות רבה פרשה לח סימן ט – ראובן עם שלושת האבות

כיצד היו כתובים [נתונים]? ... על אודם היה כתוב: אברהם יצחק ויעקב וראובן.²¹

שבת שלום, חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

מים אחרונים: בהערת שוליים 17, על דברי מדרש בראשית רבתי וישלח, הארכנו לדון בפרשה האשה האהובה והשנואה. וכבר זכינו להקדיש לנושא זה גיליון מיוחד בשם [אהובה ושנואה](#) בפרשת כי תצא.

¹⁷ וכן הוא במדרש אגדת בראשית (בובר) פרק מט בפרשתנו ובמדרש תנחומא פרשת ויצא סימן יג (שהוא אולי המקור): "וירא ה' כי שנואה לאה. זה שאומר הכתוב: כי תהיין לאיש שתי נשים (דברים כא טו) - זה יעקב, שנאמר ויעקב איש תם (בראשית כה כז), שתי נשים - לאה ורחל, אחת אהובה - זו רחל, שנאמר ויאהב גם את רחל, והאחת שנואה - זו לאה, שנאמר: וירא ה' כי שנואה לאה. וילדו לו בנים האהובה והשנואה - שתיהן ילדו לו ומה שהעמידה לאה העמידה רחל ... והיה ביום הנחילו את בניו - בשעה שבא ליפטר מן העולם: ויקרא יעקב אל בניו (בראשית מט א). לא יוכל לבכר את בן האהובה - ליוסף. למה? כי את הבכור בן השנואה יכיר - זה ראובן, שנאמר: ראובן בכורי אתה (בראשית מט ג), אע"פ שאמר בזיונו פחז כמים אל תותר. מהו יצועי עלה? כשיבוא משה, שכתוב בו ומשה עלה אל האלהים (שמות יט ג), הוא פודה אותו. וכיון שעמד משה, בקש עליו רחמים, שנאמר: יחי ראובן (דברים לג ו). אמר הקב"ה: ואל ימות. נמצא נוטל דימוס מפי שניהם, שנאמר: כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים (דברים כא יז). יחי ראובן ואל ימות, יחי ראובן בעולם הזה, ואל ימות לעולם הבא, ולמה כי הוא ראשית אוננו וכתוב כחי וראשית אונני". שוב, משה הוא שמושה את ראובן מהמים ומחזיר לו את כבוד הבכור אם לא את זכויותיו המשפטיות והקב"ה מחזק את ידיו. ההשוואה של סיפור יעקב רחל ולאה עם הדין של "כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה" שבפרשת כי תצא, מתבקשת מאד ונראה כאילו דברי התורה בספר דברים באים להגדיר את יחס ההלכה, לאחר מתן תורה, לסיפור של יעקב שארע לפני מתן תורה. בהקשר זה, ראו דבריו של אור החיים בפרשתנו ששואל: "איך עשה יעקב היפך מה שכתוב בתורה: לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור; והוא בכור יוסף בן רחל האהובה אצלו, על פני ראובן בן לאה השנואה?" והוא מאריך שם וחוזר לדין שתי אחיות שנשא יעקב ומקרים נוספים שבהם האבות פועלים שלא כדין התורה ומסקנתו שהאבות "שקבלו את התורה משם, שקבל מחנוך, שקבל מאדם הראשון אשר למדה מפי הגבורה", באמת היו מצווים רק על שבע מצוות בני נח אבל שאר התורה: "קרוב לשכר אם יעשה ורחוק מן ההפסד אם לא יקיים, וכדרך שיש לנו גם אחרי נתינת התורה, שיש מצוות שאם יעשה אותם האדם יטול שכר ואם לאו, אין לו עונש עליהם". ראו דברינו [רחל ולא אחיות](#) בפרשת ויצא וכן דברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות.

¹⁸ הפסוק הותם את ברכת יעקב מעיד על כך שכל האחים התברכו!

¹⁹ הוא עשו, בנו של יצחק חמיה של לאה.

²⁰ בעל תולדות יצחק, דודו של מרן ר' יוסף קארו בעל השולחן ערוך, מבין פרשני המקרא המאוחרים יותר (נולד בטולדו 1458, נפטר בשנת 1535, כנראה בירושלים), מציג עמדה הדורשת את ראובן לשבח בניגוד לפירוש רשב"ם, כלי יקר ושאר פרשני המקרא לעיל. הצלת יוסף מחלה לראובן את חטאו והחזירה לו את הבכורה. ואנו הראינו שזו דעה מוצקה וברורה במדרשים הן הקדומים והן המאוחרים ו"צריכים אנו למודעי".

²¹ נקודת זכות נוספת לראובן שלא נלקחה ממנו הבכורה הם שמות השבטים על אבני החושן. על אבנו של ראובן נוספו שמות שלושת האבות על מנת להשלים אותיות האל"ף ב"ת (ועל ישפה אבנו של בנימין נוספו: שבטי ישרון). נראה שיש בכך סמל שלא זה בכורה מראובן כפי שלא זה מאברהם, יצחק ויעקב. ראו דברינו [ונשא אהרן את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה.